

SZEPTEMBER

NAGY LAJOS KÜLÖNVÉLEMÉNYE

408.238

TARTALOM

A HÁBORURÓL

EGYIPTOMI IRÓDEÁK

UCCAI PARBESZÉDEK

BESZÉLGETÉS VERES PÉTERREL

A KORTARSAK ÍTÉLETE

HAROM LEVÉL:

NÉMETH LÁSZLÓ ÚJ KÖNYVÉRŐL
MATOLCSY MATYÁS STILUSÁRÓL
KÖNYVEIM ARUSITÁSÁRÓL

IDILL, KÉPES CSALÁDI LAPBA

HADI SEBÉSZET. (EMLÉK A NAGY
HÁBORURÓL)

ÁRA 40 FILLÉR

A háborúról

addig kell elmélkedni, amíg nincs háború, különben az elmélkedés elkésett, tárgytalanná vált, legföljebb zavart kelthet. Ezzel az egy mondattal, mint valami névkártyára írt néhány sorral, mintha üdvözlétemet adnám le, vagy mély részvéteimet nyilvánítanám, tisztelgek a nagy, a legfőbb probléma előtt és — tovább megyek. Beszéljünk egyébről.

Az élet maga folyik tovább, vizsgáljuk hát rendületlenül — bár nem zavartalanul — a világot, a tájat, az embert, a csillagokat; a cserebogár repülését, a jó és rossz könyveket, a magyar nyelv szépségeit s a nyelvet használók konok hibáit; az emberi kis örömeket s a fájdalmat; a félelmet, mely jogos; a céltalan, de sohasem ok nélkül való szorongást; a képzelőerőt s annak hiányát, valamint a tompa butaságot; a jóság enyhe tényeit s az agressziós hajlamok rettentő kapacitását; mindenkori magatartásunk végzetes meghatározottságát s viselkedésünk kisdud fonákságait; a jósnók tévedéseit, a grafológusok hamisságát, a meteorológiai jelentések megbízhatatlanságát; akár panaszt is emelhetünk például a szabadesés törvényének kérelhetetlen ridegsége miatt, mondván, hogy a 9.81 gyorsulás helyett a fejre hulló téglá esetében untig elég lenne 0.25 is abból a gyorsulásból.

A *Szeptember* némely cikkét még augusztus hóban írtam s most, ahogy átolvasom a levonatokat, egy-egy másodpercre az az érzésem, hogy máris elévültek. Gondolkodóba esek, azután látom, hogy az csak felülete a valóságnak, csupán látszat. Lényegükben még változatlanul aktuálisak e cikkek s ez az aktualitásuk még jóideig meg is marad, de bizonyos, hogy néhány év múlva már csak dokumentum jellegük lesz, egy elmúlt korról.

Bármiről írok, bármit mondok, legyen elég az, hogy tudatában vagyok a háborúval megindult folyamat súlyos jelentőségének.

Egyiptomi íródeák

Ósrégi emlékezet él a szervezetemben s ez a minap, egy különös mély ábrándozás folyamán, afféle félálomban, oly erőre kapott, hogy a tudatomba tört. Brontozaurusz voltam egykor s egy tigrisszerű agyaras fenevad áldozatául estem. Jónéhány ezer évvel előbb fogas esőrrel és csontvázú farkkal, hogy úgy mondjam madárkodtam; viharban eltört a szárnyam s hosszú sínylődéssel pusztultam el. A középkorban, mint szerzetes, szerencsés elszigeteltségben pompásan éltem. Csak azt rösteltem, hogy furesa módon gyógyítottam a betegeimet. Mindenféle gyomorfájdalom ellen például agyagos földdel, de még sokkal csúnyább anyaggal is kevert örölt fakérget ettettem velük. Most, hogy ezt megtudtam magamról, igazán sajnálom a szerencsétlenséget, de hát én jóhiszeműen, az akkori tudomány alapján kezeltem őket. Vigasztalásomra szolgál, hogy mint gyógyító barát, helyeset is cselekedtem. Emlékszem rá, hogy véget érni nem akaró fájdalom esetén egy igen ügyes — azóta talán ismertté vált — kijelentéssel gyakran szereztem rövidtartamú megkönnyebbülést a szenvedőknek, amikor kétségbeesett kérdezősködésükre, hogy meddig kell még oly kibírhatatlanul kínlódnok, így vigasztaltam őket: csak légy türelmes, mihelyt a *dolor* elmúlik, megszűnik a *fájdalom* is.

Néhány száz évvel ezelőtt zebra voltam Afrikában s egy oroszlán tépett szét. Köznapi história, az eset még csak valami nagy szerencsétlenségnek sem mondható, mert mindazokat a gyönyöröket, amiket a zebraélet nyújthat, már átéltem s maga az oroszlánal való kaland oly rövid ideig tartott, hogy mai emberi szemmel nem becsülöm többre két perenél. Higgyék el, hogy egy foghuzatás nagyobb élmény.

Tüzetesebben azonban az egyiptomi életből akarok egyetmást elmesélni. Mert Egyiptomban is éltem, még pedig hosszú ideig s mint aggastyán haltam meg, betegség nélkül, könnyen, csak úgy kialudtam, mint a mécszláng, ha ráfuj a szél. Pedig nem egyszer forogtam egyiptomi életem folyamán is halálos veszedelemben. Majd, legvégül, egy olyan

esetet is elmondok, amikor a legborzalmasabb halál fenyegetett mindazok közt a halálnevek közt, amelyek bármelyik életemben is érhettek, ez pedig: a tűzön való lassú elégetés, különféle kínzásokkal súlyosbítva.

Egyiptomban egy papi rendhez tartoztam. Alacsonyabbrendű papi ember, de inkább csak íródeák voltam. Thébától nem messze egy kis kolostorszerű épületben éltünk vagy ötvenen. Volt egy legfőbb papunk, három főpapunk, több magasabbrendű papunk, voltak egyszerű papjaink s voltunk öten-hatan olyan kisemberek, mint én. Telepünk tulajdonképpen tudományos intézet volt, a csillagokat vizsgálták itt a paptudósok, az időjárás, különösen az esőzés törvényszerűségeit kutatták s betegségeket gyógyítottak, legalább is próbáltak gyógyítani. Egy pap például reggeltől estig a kolostor fölött elrepülő ibiszeket olvasta s a kapott szám és a másnap bekövetkező, illetve elmaradó eső közt keresett összefüggést. Amikor én a kolostorba kerültem, ez a pap már harminc esztendőn át olvasta az ibiszeket. És mivel sehogysem lehetett az ibiszek számából az esőt, vagy a száraz időt megjósolni, egy másik pap — harmincévi habozás után — ki is jelentette, hogy ilyen összefüggés, már mint ami az ibiszek száma s az eső közt állana fenn, nincs. A többi papok igen rossz néven vették ezt a kijelentést, az okvetetlenkedő papot destruktívnak nevezték — még a szóra is pontosan emlékszem — s a legtöbb pap szigorúan meg is intette. És megállapodtak a paptudósok abban, hogy csupán az ibiszek számáról készített mindennapi esti mérlegben van a hiba, mert bizonyára még az esti sötétség beállta után is repülnek a kolostor fölött ibiszek, csak hogy azokat már nem lehet a többihez hozzáolvasni.

Én, ezt bátran állíthatom, mai szemmel nézve is jóeszű, szelíd indulatú s gondolkodni tudó ember voltam. Épen ezért nem vihetttem semmire s a legalacsonyabbrendű, gépies munkát végző öt-hat közé tartoztam. De természetes értelmességemen felül még más szerencsétlenség is ért. Utazásaim közben egyszer — még a kolostori életem előtt — ismer-

408.238

retlen romokhoz vetődtem s ott véletlenül egy egész könyvtárt fedeztem föl. Egy elpusztult világból maradt fenn ez a könyvtár. Olyan világból, amely csaknem a mai kultúra színvonaláig jutott el. Vagy talán el is jutott addig, mert hiszen elpusztult.

Ismerték például abban az eltűnt világban a könyvnyomtatást. Azok a könyvek is, melyeket a romok közt találtam, nyomtatás útján készültek. És mi volt a könyvekben? Matematika, fizika, kémia, bonctan, élettan, lélektan, gazdaságtan, történelem. Még szépirodalmi művekre is akadtam s néhány évfolyam bekötött napilapra. Pontosan emlékszem rá, hogy — amikor már az írást s a nyelvet megfejtettem — felütöttem egy ilyen napilap-kötetet, egy lappéldány első oldalát pillantotam meg, hát vezércikkkel kezdődött, melynek ez volt a címe: Nem tűrhetjük tovább.

Tudták, abban az elpusztult világban, hogy vannak bacillusok és más, szabad szemmel láthatatlan lények s azok okozzák a fertőző betegségeket. Tudták, hogy cselekedeteinknek nem egyetlen irányítója az értelmünk, hanem azok legmélyebben az ösztöneinkben gyökereznek, sőt eredői oly összetevőnek is, melyet a feledésbe süllyedt, vagy még inkább oda szorított élményemlékek összességének neveztek. Gyártottak szemüveget, voltak csillagászati távcsövel felszerelt csillagvizsgálók, mértek légnyomást, kikopogtatták s hallócsövel hallgatták a szívet, tudtak repülni s elektromossággal tüzesített tüvel operáltak.

Nem is mondok többet e világról. A könyveket tíz esztendő alatt elolvastam. Hogy hogyan olvastam el, azaz miként fejtettem meg a nyelvet, miként tanultam meg az olvasást, s az egész munkát mily lopva, bújva végeztem, arról nem szólok most. Legyen elég annyi, hogy csodálatos, de szörnyű ismeretekre tettem szert. Ismeretekre, melyek inkompatibilitásban álltak korommal s abba nem voltak beléhelyezhetők. A könyveket elégettem s ismereteimet mélységes titokként őriztem. De ez még nem volt elég. Naponta autoszugesztív gyakorlatokat tartottam, ezzel a szöveggel: Nem tudok semmit, senkinek semmiről soha nem mondok semmit.

Csak természetes, hogy így cselekedtem,

mert az elpusztult világ történelemkönyvéből azt is megtanultam, hogyan fejlődött náluk a kultúra. Megtanultam, hogy aki elsőnek fedezte föl, hogy az élő szervezetben a vér nem álló, hanem keringő folyadék, annak el kellett menekülnie hazájából a halálos ítélet elől. Hogy aki . . . eh, nem részletezem.

Szörnyű teherként hordtam tudásomat, szüntelenül rettegtem, hogy elárulom magam, de annyira begyakoroltam azután a hallgatást, hogy végül már biztonságban éreztem magam. Természetes, hogy mindent, amit országunkban, az akkori Egyiptomban, a tudósok, kevésbé tudósok és nemtudósok mondtak, írtak és cselekedtek, szemenszedett marhaságnak tartottam. Sőt, hogy e közlésemnek korrektívumát adjam, elismerem, hogy értelmeseket is mondtak és cselekedtek — legkevésbé írtak! — például ilyeneket: nyáron nagyon meleg van, télen kevésbé, — ezt mondták (nem kell megfélekezni róla, hogy Egyiptomról beszéljek); ha tüzes fazékhoz ért a kezük, hirtelen elkapták, — ezt meg cselekedték. Természetes, hogy a tudósok és kevésbé tudósok közé soha föl nem emelkedhettem, hozzájuk méltóvá nem válhattam s így az íródeákságnál, pontosan a másolásnál többre nem vihettam. Legföljebb hogy gyermekeket tanítottam gépies szabályokra, tehát társadalmilag olyan szerepet és rangot töltöttem be, mint ma egy eszményi tornatanár, egy kávéházi sakkozó, vagy egy ugyancsak eszményi fogorvos, aki a fogtömésen s foghúzáson kívül semmiről a világon nem tud. De még magánemberi nivótomban is az alacsonyabrangúak — bár közvetlenül a rabszolgák fölött állók — világából úgy kilógtam, mint valamely négy lábú állatnak holmi ötödik korecsvétagja.

Hogy vigyázzak magamra, az nem volt könnyű. Egy csöppet sem. Megesett például, hogy jelenlétemben azt kérdezte valaki az egyik tudós főpapunktól, miért van az, hogy a vízre helyezett kődarab elsüllyed, a fa pedig fenn marad a víz színén. A tudós főpap habozás nélkül felelt s kioktatta a tudatlant arról, hogy a fa Hápinak, a víz istenének, kedves növénye, azt szívesen hordja keblén, a kő azonban közönyös neki, azzal nem törődik, így hát hagyja, hogy elsüllyedjen. Én persze

tudtam a fajsúlyról, a fa, a víz és kő fajsúlyának egymáshoz való viszonyáról, de nem szól-
tam közbe. Vagy más eset: magával a legfőbb
papunk fiával történt meg, hogy egyszer
oroszlánvadászaton vett részt s egy oroszlán
közvetlenül a közelében, de mögötte, hirtelen
egy rettentőt ordított s amint ő az ordításra
megfordult, már rá is vetette magát. A fiút
kiszabadították ugyan az oroszlán karmai
közül, de nemsokára sajátságos betegség tört
ki rajta, amilyent az akkori Egyiptomban
még nem is láttak a pap-orvosok, de amelyről
és már szintén olvastam titkos könyveimben.
Időnként rémület szállta meg a fiút s ilyen-
kor egész testében remegett, válla, karja s a
feje ütemesen rángatózott, ezeket a mozgáso-
kat különben kisebb mértékben állandóan vé-
gezte s mintha a feje rángásával szüntelenül
azt mondta volna: nem, nem, nem, — s mint-
ha a válla rángásával így tiltakozott volna:
hagyj, hagyj, hagyj. A tudósok azt állapítot-
ták meg, hogy a főpap valamely megölt ellen-
ségének, egy más vallási szekta volt fejének
szelleme bújt a fiúba s az gyötri; kiűzni a szel-
lemet csakis elijesztéssel lehet, időnként tehát
meg-megriasztották a szellemet, tulajdonké-
pen azonban a fiút. Lefektették például egy
fészerben, ott halk, simogató szavakkal el-
szenderítették, azután magára hagyták s kis
idő múlva oroszlánokat tereltettek a fész-
erhez, azok ott összemarakodtak, egymást tép-
ték, harapták, a fészer majd hogy össze nem
dőlt — s a fiú az oroszlánok szörnyű ordítá-
sára, csapkodására, a fészer rengésére riadt
fel. Állapota hétről-hétre rosszabbodott, de —
ugyebár ez nyilvánvaló — nem tehettem érte
semmit. Hogy miért nem, azt remélem, nem
kell magyaráznom, szóval nem kell mentege-
tőznöm. Hogy egyebet ne említsek, még a
szent vallás tanításával el ellentétbe kerültem
volna, ha jártatom a szám s magyarázgatása-
im során tagadom a betegségnek oly felfogá-
sát, hogy azt a gonosz szellem idézi elő.

Csak úgy mellékesen jegyzem meg, hogy
szüntelen konok hallgatásommal, áhítatosnak
látszó ámulásaimmal s mellébeszéléseimmel
derék fickónak tartottak ugyan, de egyúttal
afféle félkegyelműnek is és gyakran moso-
lyogtak rajtam. Ha társaságba vetődtem —
véletlenül, mert kerültem az embereket, — ott

bármiről beszéltek, akár arról, hogy a költé-
szet célja a Napisten dicsőítése, vagy hogy a
művészet tisztán formaprobléma — esetleg,
hogy a művészet a rabszolgák felszabadításá-
nak egyik eszköze —, avagy hogy az általá-
nos jólét emelésének legegyszerűbb módja a
piramis-építés, mivel hogy az munkát ad az
embereknek, én hallgattam, de csalhatatlan
biztossággal megéreztem, hogy ha bármit
mondanék is, még csak nem is hederítenének
rá, csakis egymással volna megbeszélui va-
lójuk, én nulla vagyok. Talán azt is állítha-
tom, — bár groteszkül hangzik s ellentmon-
dásnak látszik, — ilyenkor akár Marxot is
idézhettem volna, már persze az elsüllyedt
világ Marxnak pontosan megfelelő tudását.

Egyszer végig kellett néznem, hivatalos
minőségben, egy eretnek megkínzását s kivég-
zését. Az eretnek azok közé a szerencsétlenek
közé tartozott, akik gondolkodnak a jelensé-
geken s itt-ott valamire ráeszmélnek. Ez az
ember azt hitte, hogy ő a trachomának neve-
zett szembajról állapított meg valami haszno-
sat (nem sokat, csupán annak a gyanújának
adott kifejezést, hogy a trachoma és a tisztá-
talanság közt alighanem van valami össze-
függés és ha ez így áll, akkor a tisztaság vé-
dekezés lenne a trachoma ellen.

Ilyenféle gondolatai, de mondom inkább
csak gyanúi támadtak az eretneknek s gyanúit
úton-útfélen kikotyogta. Akikkel beszélt,
azok közt akadtak olyanok is, akik kapiskál-
ták a dolgot, de azért a kezükkel elhárító
mozdulatot tettek, mintha — a mai pestiek
tempója szerint — ezt mondták volna: e-e-
etyetyetye! Mások semmit sem tudtak fel-
fogni abból, amit az eretnek magyarázott ne-
kik, vitatkoztak vele, megdühösödtek és szít-
kok és fenyegetőzések közt otthagyták. Mind-
erről én az eretnek pörének tárgyalásán érte-
sültem, ahol mint íródeáknak följegyzéseket
kellett tennem a tárgyalás menetéről. Papbí-
rák ítéleztek az eretnek fölött:

— Hogyan értette azt a tisztaságot? —
kérdezte a főpap. — Miféle tisztaságra gon-
dolt?

Szerettem volna odasúgni a vádlottnak:
„Naponta ima a szent krokodilhoz, — ezt ér-
tettem tisztaságon, helyesebben a lélek tiszta-
ságán.” Persze, súgnom nem lehetett. De

megmondom azt is, különben sem súgtam volna. Mert semmi biztosságom nem lehetett abban, hogy az eretnek majd tovább is csak a maga esze szerint beszél s ha nagyon okoskodok azzal a sűgással, egyszer csak elárul s bejelenti, hogy én zavarom őt, befolyásolom s rosszhiszemű feleletekre akarom rábírní. Ahogy én az eretnekeket is ismerem. Szóval csak vágyat éreztem, hogy sűgjak, de nem súgtam, nem sűghattam és nem is súgtam volna. Az eretnek így felelt a főpap kérdésére:

— Tisztaságon ezt értettem: mindennap mosdani, a szemhez nem nyúlui, különösen piszkos kézzel nem, és külön törűlközűruhát használni.

Az egész bírűságot elűntűtte a fűlháborodás. Kipirosodtak, a szeműk tágult, a szájuk kinyűlt, némelyik még a fogát is csattogtatta, majd hogy a vádlottra nem ugrott s majd hogy le nem harapta a fejét. Aránylag még az elnűklű főpap maradt legnyugodtabb, ő csupán ragasztott kecskeszakállát tépte le izgalmában, mire ki kellett mennie a terembűl s szakállát újra fűlragasztania. Amikor megint megjelent s elfoglalta helyét, igen nyugodtan adta fel a további kérdést:

— Hogyan gondolta maga azt a mosdást? Hogy talán a víz elriasztaná Rá-t, a napistent, aki szembetegsűggel bűnteti mindazokat, akik a szeműkkel vétkeznek, mert oda néznek, ahová nem szabad?

Megint szerettem volna sűgni, hogy legalább egy kis ravasz fordulattal enyhítsen a sorsán a vádlott: „Igen, így értettem, mert Rá, a napisten, egyszemmind a tűznek is istene s a víz ellensűge a tűznek, azaz ahol a víz, ott nincs hatalma a tűznek.“ Legalább ennyit, ha ez már kétes értűkű mentsűg is lenne.

Az eretnek azonban a maga esze szerint beszűlt a váladékrűl, mely a kézzel, a piszokkal, a közűs törűlű ruhával a beteg szeműl eljut az egűzsűges szembe. A fűpapot különűs ellágyűlás tarthatta hatalmában azon a napon, mert határozottan segíteni akart a szerencsűtlen tévelygűn. Így szűlt:

— Nem veszi-e észre, hogy ha úgy törtűne a megbetegedűs, ahogyan maga tévesen gondolta, — még ezt is úgy mondta, hogy *gondolta*,

—akkor a betegség nem a szentsűges Rá igazsűgos bűntetűse lenne, hanem valami másnak, valami anyagnak s valami véletlennek a kűvetkezműnye.

— Igen, úgy gondolom, hogy a betegség nem Rá bűntetűse, — felelte konokul a vádlott, aki, úgy látszik, lelkűnek mélyén magát már régen a tűzhalálnak szűnta.

— Elűg! — tört ki a fűlháborodás a papbírákbűl, hangos szűval, de egyszersmind zagyva zűgás formájában valamennyi jelenlevűbűl is. Még magam is kűnytelen voltam holmi haladzsát mormolni, mert a hallgatás tűntetűs lett volna, s olyasműt mondogattam halkan és szaporán persze egyiptomi nyelven, mint magyarul: kiszela mēra bāvataḡ.

Az eretneket kínzásra s elűgetűsre ítűlték. Az ítelet végrehajtását is végig kellett néznem, azaz inkább csak végighallgatnom, mert a papirusz-laprűl fűl sem emeltem a tekintetem. Hallgatnom kellett azonban az áldozat jajveszűkelűsét, majd órák műlva elhaló nyűgűseit és sóhajait. Halgatnom kellett a csűndet, mely a jajveszűkelűsek sorozatai kűzt feszűlt s irtűzatosabb volt a jajoknál is. És hallgatnom kellett — s ez volt a legirtűzatosabb! — a jajveszűkelűst, nyűgűst és sóhajokat kísűrű kűrust, a kűjes hűrgűs kűrusát, melyhez hasonlűt mindnyáján hallottunk már, mindjárt megmondom, már mondom is, hogy mikor: a papbírák, de mind a jelenlevűk, úgy nyűszűrűgtek és nyávogtak és vonítűttak, mint — nem, nem a kutýák, hanem a macskák. Igen, igen, arra gondolok, a macskák párosodására.

Ettűl kezdve a mindennapi autűszűggesztív gyakorlataimat megháromszűroztam s még mélyebben hallgattam. Ha találkoztam egy ismerűssel, s az azt kérdezte, hogy vagyok, még erre a kérdűsre is igen tekervűnyes választ adtam. Azt hiszem, ez a közlűsem sem szorűl bűvebb magyarázatra. Hiszen ha valaki egy ilyen kérdűsre, egy ilyen, hogy vagy-ra azt válaszolja, hogy jűl, — ez műltű írgűkedűst kelthet állapota írűnt, vagy pedig gűnynak is minűsűthetik feleletűt; ha pedig azt feleli, hogy rosszul, — akkor a kérdezű ezt gondolhatja: úgy, rosszul van, rosszul érzi magát, tehát nincs megelűgedve kűzűállapotaikkal.

Most már végre elmondom az életveszélyt is, melybe kerültem. Egy este, amikor éppen fekvőhelyemre indultam, egy kis gyepes területen át bandukolva szemben találtam magam egyik pap-tudósunkkal. Illendően és alázatosan köszöntöttem — két kezemet magasra emelve s mélyen meghajolva — s tovább akartam menni. De ő, amikor már megindultam, utánam kiáltott:

— Várj csak, fiam!

— Parancsoljon.

— Hallgass csak ide. Óriási dolgot fődöztem föl. Nem is dolgot, hanem dolgokat, többet ennél, a világot. Éppen most jöttem rá a világ szerkezetére, a nyitjára, s ez oly izgalommal töltött el, hogy kell valakivel, egy emberrel, egy emberi lényel beszélnem.

Érzik, amit én rögtön megéreztem? Érzik a decrescendót? Valakivel, — na, valaki, az talán mégsem vagyok. Tehát: egy emberrel, — na, még annál is kevesebbel: egy emberi lényel! Ennyire becsültek engem már Egyiptomban is. A pap-tudós így is folytatta:

— Hát éppen te akadtál az utamba. No de nem baj, talán jobb így. Mert fölfedezésem még nem érett arra, hogy tudós társaimmal közölhessem. Elmondom neked, mire jöttem rá. Azt hiszem, megértesz, hiszen régi gyanum, hogy te nem vagy olyan ostoba, mint amilyennek mutatod magad.

Ezen a ponton is elárulhattam volna magam, de én csak mosolyogtam. Sőt, elhallgatással se szépítsük a dolgot, hülyén mosolyogtam.

— Hát hallgass ide!

— Csupa fül vagyok — s megerősítésül meghúztam a saját jobbfülemet.

Persze, hogy rosszat sejtettem. Szentisten, akarom mondani Rá, Izisz és Oririsz, mi lesz, ha ez valami igazságra bukkant, teszem fölfedezte a nehézkes törvényét.

— Egész este figyeltem a holdat. Nem is figyeltem, hanem csak úgy néztem. Erősen néztem, enyhén néztem, elnéztem róla, majd vissza néztem rá. Egyszerre csak valami régóta szunnyadó gondolat kelt életre az agyamban.

Itt követtem el az első óvatatlanságot. Nekem akkor ezt kellett volna kérdezmem:

hol? Ő megismételte volna, hogy: agyamban. Nekem erre el kellett volna szörnyednem, sajnálkoznom rajta s figyeimébe kellett volna ajánlanom Szut-Ra-Meszt, aki a leghíresebb orvosunk volt. Én mindezt elmulasztottam s neki alkalma volt folytatni:

— A hold gömbölyű. Érted? Amint nézem, hát látom, hogy gömbölyű!

— Értem, — szoltam el magam vészesen.

— Na látod, mégis csak értelmes ember vagy te.

— Pardon, pardon, — kaptam észbe, — igenis nem értem.

Ő azonban már nem bírta magát türtőztetni, beszélnie kellett, tehát már nem hitt nekem s folytatta:

— A hold gömbölyű. És fényét a naptól kapja.

Igen, igen, ujjongtam föl legbelül és titokban, s olyan kíváncsiság lobbant föl bennem az iránt, hogy mi a tudós pap gondolatmenete, hogy eszközök híján milyen észletei vannak s hogyan jutott megállapításaihoz, hogy azt hittem végem van, inkább választom a kínhalált, de nem bírom már, nem hallgatok tovább. A saját fellobbanásomtól megrémültem. Tiltakozni akartam a badarságok ellen, de elszorult a torkom s nem tudtam hangot adni. Pedig tisztán láttam, hogy ebből nagy baj lesz. Ő nem törődött velem, neki csak tárgy voltam, holmi elektromosságvezető, akin át izgalma elesitul, s beszélt tovább:

— A hold gömbölyű. Fényét a naptól kapja. Mindig azon az oldalán világos, amerrefelé a nap áll. A nap áll! A nap végtelen nagy. Sokszorta nagyobb mint a föld. Izzó tömeg és gömbölyű! A föld is gömbölyű. És nem áll! Fordul önmaga körül és kering a nap körül. A hold kisebb, mint a föld. Ezt nem érted, úgy-e? Mert nem úgy kisebb, ahogy te érted. Hanem ide hallgass!

El akartam futni rémületemben. De fogta a karomat erős volt, mint a dühöngő örült s nem engedett.

— Ide hallgass. Az első ötletem abból a megfigyelésből eredt, amit egy tengeri utamon tettem. Egy távoli vitorlást figyeltem, mely a nyílt tengeren úszott, s mely felé mindjobban közeledtünk. Eleinte csak a vitorláinak felső része látszott . . .

— Nem, nem, nem! — ordítottam s kitépve magamat karjaiból, elrohantam.

Azon az éjszakán nem aludtam. És bal-sejtelemeim hamarosan valóra váltak. A pap-tudós — név szerint Nem-Mat-Ra, — két hét múlva a vérbíróság előtt állott. De nem csak ő egyedül, hanem még huszonegy vádlott társa, mindazok, akikkel az utóbbi napokban érintkezett, köztük én is.

Valamennyien eretnekséggel, vallásgyalázással, tévtanok terjesztésével, hazaárulással, istenkáromlással, Egyiptom hitelének rontásával, a magántulajdon elleni izgatással, szeméremszéjjel, rágalmozással, bűnpártolással, közbotrányokozással és kihágással voltunk vádolva.

A tárgyalásról pontosan nem tudok semmit, illetve csak azt tudom, ami a tárgyaláson velem történt. Utolsónak hallgattak ki. Nem sokáig faggattak, legföljebb félórát. Nem csak hogy ügyesen viselkedtem, hanem szerencsém is volt. Mert arra a kérdésre, hogy hol születtem, valami egészen sajtószerű szórakozottság folytán azt feleltem, hogy Apos>tagon. A bírák már ezen is nevettek s az egyik csudálkozó kézmozdulat kíséretében mondta:

— Olyan város nincs is.

A személyi adataim felvétele után következett az érdemi rész, ez így folyt le:

— Beismered-e, hogy Nem-Mat-Ra Krisztus előtt 1562 május 20-ikán este fél tizenkét órakor először veled közölte bizonyos új fölfedezéseit?

— Beismerem.

— Mondd el hát, miről beszélt.

— A holdról és a napról s ha jól emlékszem a földről is, — feleltem egyelőre értelmesen, hogy azután is higgyenek nekem.

— Mit mondott a holdról?

— Azt mondta hogy ő rájött arra, hogy amikor a holdat nézi, akkor ő gömbölyű.

A főpap nem állhatta meg mosolygás nélkül. A többi papbírák is nevettek.

— Talán nem egészen így mondta, — folytatta a főpap még mindig mosolyogva.

— Pontosan így mondta.

— Talán azt mondta, hogy ő azt fedezte föl, hogy a hold gömbölyű.

— Azt nem is fedezhette föl.

— Miért nem?

— Mert ami nincs, azt nem lehet fölfedezni.

A papok fokozottan figyeltek, egyik-másik bölintott a fejével.

— No de ő mégis azt állította, hogy ilyen fölfedezést tett. És megállapítást nyert az is, hogy te arra a kérdésre, érted-e ezt, azt felelted, hogy érted. Igaz-e ez?

(Hogy hol a csudában kémkedhetett az a szemfüles besúgó, mikor ott álltunk a kunyhóm előtt elterülő gyepes földön, s a közelben még csak egy bokor sem volt!)

— Hogyne, kérem. Persze, hogy igaz. Hiszen ezt könnyű megérteni.

Moraj zúgott végig a termen.

— Akkor mondd meg nekünk, mit értettél és hogyan értetted, amit értettél.

— Hát csak úgy értettem, ahogy mondta. Hogy ő gömbölyű, amikor a holdat nézi. Biztosan lekuporodik, gondoltam és egész gömbölyűre zsugorodik.

A bírák egymásra néztek, szinte tanács-talanul, azután megint elkezdtek nevetni. De nem valamennyien. Az egyik sovány, sápadt bíró láthatóan bosszús volt. Talán már sejtette, hogy ez a zsákmány alighanem kicsúszik a karmai közül. Egy másik bíró, aki úgy nevette, hogy a könnyei is kicsordultak s elmosták a szeme alá zöld festékekkel festett csíkokat, hirtelen abbahagyta a nevetést s lemondóan legyintett, ami azt jelentette:

— Hagyjuk, hisz' ez tisztára hülye.

Az elnöklő főpap azonban nem tágitott olyan könnyen:

— A napról mit mondott Nem-Mat-Ra?

— A napról, a napról, a napróól. Hogy a nap világít.

— Azt tudjuk, de azt nem mondta. Illetve másképp mondta, ennél többet mondott.

— A napról, a napróól . . .

— Hát mit mondott a hold fényéről?

— Ja igaz! — és a homlokára csaptam, — tudom már. A napot is tudom. Azt mondta, hogy a hold éjszakára kölesönkéri a fényt a naptól. Este kölesönkéri, reggel aztán visszaadja.

Erre olyan hahota tört ki, hogy a főpap

csendre intette a bírakat s a termet kiürítés-sel fenyegette meg.

— A földről is beszélt Nem-Mat-Ra?

— Csakis a földről beszélt, kérem.

— Az imént azt mondtad, hogy a holról és a napról is beszélt.

— Nem, kérem alázatos tisztelettel, a földről beszélt, mert ott álltunk, tetszik tudni, azon a gyepes földön, amely a kunyhóm előtt terül el.

— Nem értetted a kérdést, — folytatta a főpp azzal a végtelen türelemmel, amellyel az ember a másik ember életére tör. — A földről, a mi földünkről, erről, amelyen élünk.

— Értem. Azt mondtá, hogy a föld a naptól kapja a világosságot.

— Ezt tudjuk. De mást is mondott. Mit mondott a föld alakjáról?

— Hogy egész szép alakja van.

— Szóval, hogy olyan gömbölyű, úgy-e?

— Nem, hanem tányéralakú.

— Ezt mondtá?

— Mondani nem mondtá, de én mondom.

— Helyes. A föld valóban tányéralakú. És mozog?

A főpap tehát még egy utolsó kísérletet tett, hogy beugrasson. Most jut eszembe — sajátságos képzettársulás! — az agyaras tigris; az elől is forogtam, brontozaurusz koromban, szemben akartam vele maradni, kapkodtam a lábaimat s csapkodtam jobbra-balra a farkammal, az is be akart ugratni, de be is ugratott. Most így mozogtam, akarom mondani feleltem:

— Hogy mozog-e? Erről még nem gondolkoztam.

— És mit gondolsz most?

— Hogy mozog-e, mozog-e? Hát ha Ámon, aki a földet a hasán tartja, mozog, akkor a föld is mozog.

A főpap intett, hogy kihallgatásomat befejezték, az örök vezessenek el.

Félóra múlva kihírdették az ítéletet. Valamennyi vádlottat elítélték, egy részüket, köztük Nem-Mat-Rá-t kínzásra s utána elégetésre, más részüket élve eltemetésre, egyedül engem mentettek föl. A főpap még meg is dícsért, da hogy mit mondott, arra már nem emlékszem, illetve a nagy öröm miatt nem is

tudtam figyelni a szavaira, mindössze ennyi került a fejembe s ennyi maradt benne: de azért tisztességes ember. A sovány, sápadt papbíró most mosolygott, észrevettem. Némi kis félelmet még gerjesztett bennem a mosolya, de azért nagyon nem zavart s őszintén megvallva azt gondoltam, többször egymásután: pukkadj meg!

Igy éltem én Egyiptomban, nem is túlságosan rosszul, bár egyszer-kétszer, különösen Nem-Mat-Ra esetével kapcsolatban, ily „könnyen végzetessé válható“ kalandokon esem át.

És most, néhány közbeiktatott életecske után, újra élek. Immár nem csak huszonegy esztendő óta, — most 1939-et írunk, — hanem ötvenhat esztendő óta. És nem minden veszély nélkül. Mert, hogy mikor „áll veszély a házhoz“, azt — néhány tízezeréves tapasztalat után mondom, — sohasem lehet tudni. Nemrégiben is megesett velem, hogy találkoztam az uccán egy ismerőssel s az azt kérdezte tőlem: hogy vagy? És éppen úgy nézett rám, mint egy egyiptomi, vagy mint középkori életemben Clementius barát, akiről nem is beszéltem. Vagy mint zebra koromban a kígyó a csalit közül. Bár mosolygott. És én, súlyos megfontolások, végtelen sok tapasztalat s óriási gyakorlat után, nem is legjobban oldottam meg a pillanatnyi helyzetet. Mert váratlanul, szinte rajtaütésszerűen ért a találkozás. Felelni persze nem feleltem a kérdésre, de hirtelen ötlet híján csak úgy tudtam elhárítani, hogy ezt az egy csöppet sem újszerű ellenkérdést tettem föl:

— Hogy vagy te?

Uccai párbeszéd

Éjjel, a József-körúton, botorkál egy részegember. Néha elbődül:

— Éljen! . . . É-éljen!

Semmi különös baj nincs vele, a rendőr mosolyogva nézi, még meg is kérdezi tőle, félig-meddig barátságosan:

— Aztán ki éljen?

A részegember megáll, szembefordul a rendőrrel és ravaszul hunyorít rá:

— Majd bolond leszek megmondani.

Beszélgetés Veres Péterrel

Ugy látszott, hogy Veres Péterrel csak levelet válthatunk, de nem beszélgethetünk, írtam hát neki.

Kedves Barátom, Veres Péter, köszönöm a leveled, melyben azt ígéred, hogy a lapomra előfizetsz. Ezt bizony ne tedd meg, mert a pénzt visszaküldöm s a négy pengő és nyolevan fillért hasztalanul sétáltatjuk meg Balmazújváros és Budapest közt. A lapot barátságából küldöm s hasznodat — ravasz üzleti számítással — másképen szeretném látni. Az Erdélyi Józseffel s Kodolányi Jánossal csinált interjúk után most elkelve egy „beszélgetés Veres Péterrel“. De hát Veres Péter Balmazújvároson lakik, szabadjegy meg vonatra is, hajóra is, inkább csak jól nyugalmazott méltóságos uraknak jár, no meg a napilapok víz-állásrovat-vezetőinek. Ha Petőfi Sándor ma élne, már megint csak úgy kellene elkutyagolnia a szüleihez egy kis látogatásra, ha csak meg nem szánná valami közgazdasági szerkesztőcske s nem írna a D. G. T.-nek egy levelet, kérvén, hogy a Kóc és Zsineg munkatársának, Petőfi Sándor úrnak, a Tekintetes Igazgatóság egy Dunavecseré és vissza szóló *elsőosztályú* szabadjegyet kiállítani kegyeskedjék. Így hát a személyes beszélgetés elmarad, írájál azonban nekem egy levelet. Öszintét, amelyben valami keveset kiadsz abból, ami a begyedet nyomja, mégis körültekintőt, hogy a szövege nyilvánosságra kerülhessen. Lám, ilyen az őszinteség: az ember előbb körültekint s csak azután mond valamit; valamit, ami csak részben azonos azzal, amit gondol, de legalább nem az ellenkezője annak.

Itt már abba is hagyhatnám a magam levelet, a rendelés megtörtént s csak annyit fűzhetek hozzá, hogy a levélért, azaz cikkért, honorárium is jár és hogy az elférjen két és fél nyomtatott oldalon. Nem a honorárium, hanem a cikk! A honoráriumot különben, néztem szerint, csak félig érdemled meg, mert azt hallom rólad, hogy ami pénzt írással keresel, azt elherdálod: nem finom cigarettát vásárolsz ugyan érte, sem el nem iszod, hanem ezeknél rosszabbat művelsz, könyvekre költöd. Nyilván azért nincs még most sem kétszáz hold földed s nem kastélyban lakol.

Hogy miről szóljon a levél, azt Rád bízom. És amikor ezt teszem, szóval most e percben, már kajánul nevetek is, mert bizonyosra veszem, hogy a sok és sokféle mondanivalód-tól semmi sem jut majd eszedbe. No jó, majd segíték egy kicsit, ha nem veszed rossz néven.

1. Ugy látom nagyon szeretsz elmélkedni s inkább politikai és társadalomszemléleti könyveket és cikkeket írsz mostanában, semmint regényeket és novellákat; pedig nekem minden írásod közt — már amiket én ismerek — legjobban tetszett két szabad versed s a kis kanászról írt novellád. Mi ennek az oka?

2. Szeretnél-e, tudnál-e aktív politikus lenni? Mert beszélni jól tudsz, hallottalak, sőt nemcsak jól, hanem, úgy látszik, fesztelenül. Ezt a kérdést azért teszem föl, mert csakugyan kíváncsi vagyok az önmagadról való véleményedre. Én ugyanis azt gondolom, hogy jó politikus nem lehetnél, mert hallom és a leveledből is látom, hogy bántanak a csipkelődések, piszkálások, támadások, melyek néhány politikai vonatkozású gondolatod következményei. Igen bizony, a politikusnak a gúnyt, a rágalmat, az üldözést, nemcsak a szóbelit és írásbelit, hanem még a revolvergolyót is, úgy kell elviselnie, hogy az meg se kottyanjon neki. Persze ezt a meg-sem-kotyanást csak az olyan revolvergolyóra értem, amely nem talál, sőt az üldözés-műfajú agressziók közül is inkább csak a hatástalanokra gondolok.

3. Leveledben ezt írod: tudod, én paraszt vagyok és „nem író“, tehát szerénynek kell lennem. Valami jogos neheztelést látok itt. Hát csak ki vele, mondd el néhány tapasztalatodat a parasztságoddal kapcsolatban.

4. A paraszt ír, — erről jut eszembe a dérék Zlinszky Dániel apostagi gazda. Azt mondta nekem: ismerem én az úr írásait; olvastam a Kiskunhalmot is, meg is van a kör

könyvtárában. Hát olvasta. Erre én megkérdem: Veres Pétertől olvasott-e valamit? Ellenkérdés: Ki az a Veres Péter? Én: Veres Péter nagyon érdekes ember; csizmás parasztember, még csak földje sincs, de író, kitűnő könyveket ír. Erre Zlinszky Dániel: Nem hallottam róla, nem olvastam tőle, de nem is olvasok. Én, csodálkozva: Miért nem? Zárófelelet: Paraszt nem tudhat írni. No, így állanánk. Pedig Erdélyi is, Kodolányi is azt mondja, hogy a népnek jobban kell a könyv, mint a kenyér. Vajjon milyen könyv kell neki? És mi ez a nézet egy parasztember részéről: paraszt nem tudhat írni! Mazochizmus? Gyógyíthatatlan kisebbségi érzés? Hiszen az ily nézet annál különösebb, mert a szóbanforgó Zlinszky Dániel például igen jól, igen szépen beszél, értelmes és határozottan szellemes ember, tőlem is így búcsúzott el: Aztán bele ne kerüljek a következő regénybe, vagy ha belekerülnék, nagyon ki ne figurázzon az író úr!

Eleget kérdeztem azonban, várom a választ, levelem lezárom, baráti üdvözetemet küldöm.

Megjött a válasz, hogy jobb az ilyesmit előszóval elintézni. Szent Istvánra feljön Pestre. Feljött, találkoztunk, elvittem a Bucsinszky kávéházba. Azután úgy láttunk a kérdések és feleltelek dolgához, mint holmi akta elintézéséhez. Előkerült a levelem, hogy hát menjünk végig rajta pontonként. Kezdetnek ezt is elfogadtam. Jó. Ime a négy kérdésre a négy felelet.

1. Mindig eleresztem magam és azt csinálom, ami épen belülről fűt. Nekem nem írónak, hanem forradalmárnak kellett volna lennem, — ezt már meg is írtam. Bizonyos, hogy a vágyaim főleg a szépirodalom felé húznak, de az érdeklődésem annyira általános, hogy sokszor izgatnak a társadalmi kérdések is. Látnom a társadalmi zűrzavart s a tehetetlenséget, nem bírom tétlenül nézni, nekivágok hát, hogy hátha nekem sikerül világosságot vetni a sötétségbe, vagy másképp: kihámozni a rejtett lényegét. Ebből az elszánásból fakadt, még a parasztrajongás idején, az első nagyobb írásom: Az Alföld parasztsága. Most második ilyenfajtajúnak az új könyvem: Szocializmus—Nacionlizmus. Akik úgy érzik, hogy a

társadalomtudomány terén csak ők az illetékesek, az ilyen munkáimat nem látják szívesen. Vissza akarnak szorítani az östehetség szerepére, már hogy csak hadd maradjak meg „kuriózumnak”. Megértem őket. Mert ha nekem igazam van a társadalmi műveimben, ez azt jelenti, hogy nekik sem tegnap nem volt, sem ma nincs igazuk. Igazi kollektivista ezt el tudná viselni, de az irodalmár lelkek nem bírják. Kicsiny, de elszánt csoport tudósi elhivatottságát rombolják le az én társalomszemléleti megállapításaim. No de mindegy, ettől függetlenül is úgy érzem, hogy egyelőre elmondtam, amit elmondani jónak láttam. Ugyis mondhatnám, hogy azt, amit az én szociológiai presztizsem szempontjából fontosnak tartottam. Mert én azt akartam, hadd tudják meg rólam, hogy ha író vagyok is, azért van világnézetem . . . Különben a közepe táján tartok egy munkámnak, amely szépirodalmi jellegű. Egy parasztesalád egyévi élete, erről szól; egységes mű, bár nem regény s mivel egységes, még kevésbé novella-sorozat.

2. Jól beszélek, jól is olvasok fel, ezt elismerem. Nem nagy dolog, részben technika, meg tanulás kérdése . . . A szó köznapi értelmében nem szeretnék, tehát nem is akarok politikus lenni, bár ezt várták tőlem. Én azonban azt vallom, hogy mindenki ott álljon, ahol erőit a legteljesebben fejtheti ki. Nem mondhatnám, hogy nem ismerem és nem értem meg a hatalomvágyat, a politikai cselekvés belső indítékát. Nagy dolog: gyúrni az anyagot, különösen ha emberekből áll az. Bizony, ezért a gyönyörűségért egyesek mindenre képesek, még arra is, hogy az életüket tegyék kockára.

3. A parasztnak nehéz az írástudás sorsát elviselni. Mondhatom szinte nevetséges, hogy minden iskolázott kispolgár rögtön azt kérdezi tőlem: hány iskolát végzett? Csodálkoznak és sehogy sem akarnak belenyugodni a valóságba.

De hát inkább mulatságos megfigyelésekre tettem szert, mint-hogy tragikusan nézném a dolgot. Mindig tudtam bánni az emberekkel s kikerültem, előre leszereltem a gyűlöletüket. Ez nem volt könnyű, nem is magyarázható meg könnyen, hogy

milyen volt hát a magtartásom, bárhol fordultam meg az életem során mint napszámos, földmunkás, gyárimunkás, katona, fogoly. Talán csak annyit mondhatok hirtelenében, hogy nem voltam soha pökhendi, nem próbáltam meg fölényeskedni, de meg alázatossá sem váltam. Így történt, hogy soha nem veszttem össze emberekkel.

4. A paraszt is sokféle egyéniség, mind más és más. A te Zlinszky Dánieléd a paraszt sznob. Mivel az átlagnál már műveltebb, hát látja, hogy milyen nagy dolog az irodalom. És mert ő képtelen az alkotásra, a belső egyéni göggye mást is képtelennek tart rá, már legalább is a maga osztályából valót. Mert mi lenne, ha ő ugyan nem, de a másik lehet író? Ez az ő számára azt jelentené, hogy ő műveletlenebb, legalább is csekélyebb ember, mint amilyennek tartja magát.

Ez is mutatja, hogy a parasztság nemcsak társadalmilag, hanem lélektánilag is mennyire tagozott. De hát hiába, bele kell nyugodnia Zlinszky barátunknak abba, hogy — paraszt is lehet író. Mindössze tehetség kell hozzá és valamivel erősebb akarat és szellemi bátorság, mint a tanult embernél. Sőt, ha már itt tartunk, többet mondok: általában csak azok tudnak igazi írókká lenni, akiknek sem a szerkesztő, sem a kiadó, sem az éhes gyomor nem parancsolja, hogy most pedig írj. Mert úgy áll a dolog, hogy az írónak kívülről diktálni nem lehet, nem lehet neki megparancsolni, hogy mit írjon és hogyan írja, mert akkor megáll a tudománya; ő éppen azért író, mert neki nem kívülről, hanem belülről diktálnak. Hogy micsoda erők? Hát: a lelkiismeret, a közösségi felelősségérzés, a hiúság, vagy nemes becsvágy, de semmi esetre sem valami külső hatalom. Már most az az igazi veszedelem, ha ezek a belső parancsolók megzavarodnak, vagy elhallgatnak s a szegény író pénzkereset kedvéért, vagy olcsó hiúságból — hogy érvényesüljön, hogy közönségsikert ér-

jen el — változtat a meggyőződésén és belülről hinni kezdi, amit külső hatalmak számára írnia muszáj. Így ugyan megélhet, elismerésre is szert tehet, de végül is úgy járhat, mint az uccalány, akit szegényt szerelmes szívvel vert meg a természet s aki érzéssel telve adja oda magát mindenkinek. De még az uccalány is úgy jár, hogy lassan közömbösödik benne a szerelem s végül magára marad olvadékonyságával, mert — az emberek az erőt becsülik. Az ilyen típusú írók azok, akik hamarabb meghalnak, mintsem eltemetik őket.

Ezek voltak a válaszok a négy pontba foglalt kérdéseimre. Beszélgetünk azután tovább. Veres Péter szeret beszélni, nem könnyű új kérdéseket intézni hozzá. Beszélgetés közben megvacsorázik. Egy pár virslit rendel. Neki elég, — mondja. Néha úgy ebédel, ha feljön Pestre, hogy vesz negyed kiló szőlőt, egy darab kenyeret s azt az uccán járva megeszi, kész az ebéd. Nem nagyétű. A virslit legelőbb is felszeleteli kis darabokra, de az egészset. A pincér, aki közelünkben áll,

most nevet, muszáj nevetnie a virsli-histórián. Én is nevetek. Veres Péter ezt észreveszi. De . . . nem esünk zavarba, sem én, sem ő. Én kinevetem ugyan, egész gyerekesen, de tiszta a lelkiismeretem, mert nem csak rajta, hanem magamon is nevetek: eszembe jutnak a hibák, amelyeket ilyen étkezési szertartások és más társadalmi heccek körül régebben, különösen diákkoromban, úri házaknál magam is elkövettem s melyek miatt akkoriban még borzasztóan szégyenkeztem. Veres Péter is nevet. Egye fene, hogy mások hogyan szokták enni a virslit, vagy mi a csodát. Hanem . . . nem kell a virslihez Péternek sem a mustár, sem a torma. Egyiket sem szereti. Ez már valami. Mert eszembe jutnak az étkezési neurózisok, amelyekkel ugyancsak megvannak áldva a parasztok. Legtöbbször a lehetséges ételek felét, kétharmadát elutasítja: halat nem, borjúhúst nem, tejet, vaját nem, csokoládét, édeset nem, zöldborsót nem, spárga, karfiól úri huncutságok, ezt meg nem enném, abból nem nyelnék le egy falatot száz pengőért

sem. Veres Péternek sincs mit panaszkodnia amiatt, hogy kevés azoknak az ételeknek a száma, — amiket nem szeret. Zsíros nem kell neki, mert . . . s következik valami körmönfont racionalizálás, olyanféle, hogy aki erős szellemi munkát végez, annak a gyomrával a zsíros étel . . . már elfelejtettem, hogy mit csinál, illetve, amikor hallottam, akkor sem értettem. Nem szereti a sárgarépat, a kalarábét, a kelkáposztát, — ennek a szagát nem bírja. No, ide illeszttem be, hátha a legjobb helyre, hogy Zolát sem szereti, ponyvaírónak tartja. A gyümölcsöt szereti, azaz csak szeretné, mert odahaza Balmaújvárosban nem természetnek gyümölcsöt.

Kapva kapok egy kis résen, már mint szüneten és azon keresztül bedobom a kérdést:

— Haragszik a feleséged a sok iratra? Lapra, füzetre, könyvre?

— *Azelőtt haragudott . . .*

Már tudom a folytatást s mondom:

— De amióta egy kis pénzt hoz az írás, valamennyire megbékélt velük.

Azután:

— Hogyan a csudában tudtál ilyen rengeteget olvasni, amikor egész életedben dolgoznod kellett?

Semmi az egész. Télen olvasott. Bár nyáron is a munka mellett is, szünetben, este. Rengeteget olvasott. Jó feje van, emlékszik az olvasmányaira. Az étkezés közben elkövetett ügyetlenségekről van valami a Prof. Czizmadia című novellámban, én magam nem emlékszem rá, de ő igen s már mondja is.

— Hogyan tanultad meg a helyesírást?

— *Olvasással. Később aztán vettem nyelvtudományi könyveket.*

Nagyon helyes. Nyelvtudományi olvasmányokra mindenkinek szüksége van, még az

olyan tisztamagyar embernek is, aki Balmazújvárosban született és élt. Elmondja, hogy a háborúban egy időben távirász volt. Ott vitatkozott egy káplárral, hogy az *otthon* szót egy t-vel, vagy kettővel kell-e írni. Ő azt állította, hogy kettővel. A vitát úgy döntötték el, hogy előkerítettek egy regényt s azt addig olvasták, amíg az otthon szó elő nem fordult benne.

— Ha valami véletlen nagy sikerrel sok pénzhez jutnál, változtatnál-e az életmódodon?

— *Nem. Megmaradnék parasztnak, ugyanígy élnék. Nem is ajánlatos, hogy a meglett ember elhagyja azokat a szokásokat, amelyeket évtizedeken át beidegzett.*

Szóval maradna a paraszti öltözködés, kosztolás, enni esetleg küszöbön ülve, testi munka,

Nincs is az egyszerű élettel semmi baj, jó így, csupán a gond a baj. A kicsinyes gondoktól jó lenne megszabadulni. Őt gyerekek cipő, honnan kerül az elő? Az ilyen gond zavarja, elakasztja, emésztí az embert. A gyerekeket nem taníttatja. Egyik sem olyan tehetséges, hogy érdemes lenne neki más társadalmi osztályba áttornásznia magát.

Gorkijt tartja az új kor legnagyobb írójának. Dosztojevszkijt ki nem állhatja, fantasztának, neurótikusnak tartja. Du Gard-tól olvasta a Thibault család-ot, nagyon tetszik neki. Megjegyzí, hogy: a forradalmárt azonban rosszul rajzolja meg Du Gard. Magyar kortársairól csak ennyit mond: Négy művet tartok világirodalmi értéknek, ezek a Kiskúnhalom, Boldog ember, Puszták népe, Büntudat. . . . Az írással, amint kiszedem belőle, kevés pénzt keres, olykor alig térül meg az üzemi költség (pedig Balmazújvárosban kávéház sincs): papír, tinta, bélyegkiadás. Egyébb üzemi kiadás nem terheli a mesterséget, szeszt nem iszik, nem absztineciából, hanem, mert nem szereti; nem dohányzik, kávé sem kell neki. . . . A képzőművészet nem érdekli, sem az épületek, sem a képek, sem a szobrok; a tájokban nem leli gyönyörűségét, minden érdeklődése az élő emberre, annak sorsára irányul. . . . Elmondom neki, hogy Kodolányi valósággal szívavnak mondja őt, mert nincs érzéke a népművészeti szépségek iránt, sőt azt állítja,

hogy nem érzi, nem érti eléggé a népmesét sem. Erről hosszasan beszélünk. Nemrégiben egy kollégájának a felesége kirgiz, tatár, cseremis népdalokat énekelt előtte, ezek a népdalok emlékeztették a pásztorgyerekek korában hallott népdalokra s annyira tetszettek neki, annyira meghatották, hogy könnyezett.

Veres Péter, az én ízlésem és ítéletem szerint, írónak, embernek, okos embernek, igazságos és jóérzésű embernek, másokkal is törődő embernek született.

A kortársak ítélete

1572 augusztus 22.-én délelőtt 11 órakor, mikor Coligny admirális a Louvre-beli tanácskozásról távozott, gyalogosan és egy akkor vett levél olvasásába elmerülve, egy rejtékhelyről fegyverrel támadtak rá. A balkarja három helyen eltört s jobbkezének mutatóujja leszakadt. Az admirálist kísérői lakására vitték, hívei köréje sereglettek s fenyegetőzve gyors vizsgálatot, szigorú büntetést követeltek. A nyugtalanság nőttön-nőtt a városban, találgatták a tetteseket, egyesek Henri de Guise-t nevezték meg a gyilkosság értelmi szerzőjéül, mások Monseigneur, a király öccsét, ismét mások Lorraine biborosát, ki-ki pártállása, gyűlölsége, szenvedélye szerint. Condé és navarrai Henrik az admirális betegágyához siettek, kijelentvén, hogy többet nem is térnek vissza a Louvre-ba, a király is, IX. Károly, látható felháborodással fogadta a gyilkos kísérlet hírét; az anyakirálynő pedig Medici Katalin, követelte az igazság kiderítését, „mert ha szabad utat nyitnak a gyilkosságnak, senki nem lehet élete felől biztos”, — mondotta.

A hugenotta nemesség tanácskozássra gyűlt egybe; a bosszúállás módjáról tanácskoztak. Az admirális veje megüzente az anyakirálynőnek, hogy ő, aki eddig a béke tántoríthatatlan híve volt, fegyvert ragad, ha igazságot nem kap. La Rochefoucauld még tovább ment: a hugenották maguk fognak gondoskodni arról, hogy a gyilkos kísérlet ne maradjon büntetés nélkül. Embereiket utasították, hogy 26-ikára legyenek fegyveres készenlétben, mert akkorra 4000 hívüket várták a vidékről, hogy elbánjanak azokkal, kik részesei a merényletnek. Már a szerepek is ki voltak osztva: hogy ki állja el a Louvre kapuját, ki öli meg Guise-t, ki gyilkolja le Neverst és családját, sőt esetleg Monseigneur és az anyakirálynőt is. (Mindez persze nem épen történelmi bizonyosság,

mondja a tudós Pierre Champion, akinek kitűnő könyvéből merítem tudományomat, inkább katolikus részről a Szent Bertalan éjszaka után kiészelt komplotvád, — annyi azonban tény, hogy a hugenották nyugtalanok voltak és fenyegetőztek.)

A király ideges volt, az anyakirálynő nemkülönben; a Louvre-ban mindössze nyolevan megbízható fegyveresük tartózkodott, elosztva a különböző szobákban; vajjon elég-e ez életük megvédésére. Éjfél előtt jött a parancs, hogy senki ne mozduljon helyéről, navarrai Henriket és Condét a király a maga szobájába rendelte, elkülönítvén őket társaiktól. Éjfélkor kezdődött a királynál a bizalmas tanácskozás, hogyan kell megelőzni a hugenották részéről fenyegető veszedelmet, hogyan kell végezni az admirálissal, de végezni egyben minden forradalmi megmozdulással Franciaországban, IX. Károlyt nem volt könnyű dolog erről rábírní: szerette az admirálist, aminthogy általában szerette a jó katonákat, a háborút, a gloire-t s nem szerette a spanyolokat, kik a katolicizmus védelmének ürügyén mindent elkövettek, hogy Franciaországot egy véres polgárháború katasztrófájába sodorják. Nehezen ment a dolog, de végül is meggyőzték arról, hogy ha ő nem cselekszik, a hugenották fognak cselekedni, hogy egy megelőző kardesapás kell és a kettészakadt, vérző Franciaország újra ép és egységes lesz.

Kiosztották a szerepeket. Guise vállalta a vezetést. A Faubourg—Saint—Germainben vagy másfélezer hugenotta tartózkodott, elsősorban ezekkel kellett végezni. De végezni kellett mindannyival, akárhol tartózkodtak, akárhová menekültek. Hajnali háromkor láttak a gyilkos munkához: Guise, Nevers, Montpensier, duc de Bouillon, d'Angouleme, d'Aumale s a többiek. Legelőbb az admirálissal és családjával végeztek, azután La Rochefoucauld-lal, navarrai Henrikkel s híveivel,

Condéval s hűveivel, azután a Faubourg St. Germain-iekkel. Tuez, le roi l'ordonne! „Öld meg, a király parancsolja“, — három nap és három éjjel folyt a borzasztó mészárlás; aki hugenottagyanus volt, megölték; akit ki akartak rabolni, megölték, akit valaki bosszúja tárgyául kiszemelt, megölték. Három nap alatt Párisban körülbelül 4500 ember gyilkoltak le. S ugyanez Orleans-ban, Rouen-ban, Tours-ban, Lyon-ban, Troyes-ban Angers-ben, Toulouse-ban, Bordeaux-ben . . . gyilkosság, rablás, legszörnyűbb szörnyűségek.

A kortársak pedig ítélték.

A nuncius jelentette Rómába: Károly, Franciaország királya, ime méltónak mutatkozott a névre — trés chrétien —, melyet ősei szereztek: erős kézzel irtja az eretnekeket, Krisztus ellenségeit. Haereticis non est habenda fides. „Mindez a nagyszerűség, — mondja a jelentés, — mely az ifjú királyban ily gyönyörűen nyilvánvalóvá vált, a legnagyobb, legélénkebb örömet okozta a szentatyának, aki szóval is, tettel is bizonyítani fogja barátságát a franciák királya iránt.“

Firenze követe már nincs ilyen jó véleménynyel Szent Bertalan éjszakájáról: une grande folie — szédületes örültség, jelenti gazdájának, Cosimo Medicinek. Amihez tudni kell, hogy Cosimo Medici akkor szembenállt a spanyol udvarral, ahol nem szívesen látták Firenze hatalmának öregbédését. „A spanyolok örülnek, — írja Firenze követe — adja az Isten, hogy mi ne tegyük őket a magunk vérével még hatalmasabbakká!“

Annál ujongóbb annak a névtelen levélírónak a jelentése, aki Francesco Medicinek küld üzenetet az eseményekről: „Lehet-e többet kívánni a királytól, ettől az igazán nagy embertől, dicsőséges anyjától és fivéreitől, a két Ceasartól, a Guise uraktól és másoktól, akik ilyen tökéletesen hajtották végre ezt a művet! És ki ne volna meglepődve Páris népével? Hogy ilyen gyorsan tépték darabokra, égették el azokat, akikről tudták, hogy Krisztus ellen és királyuk ellen fellázadtak.“

Németalföldön megdöbbenéssel fogadták a hírt; hiszen ők azért akartak inkább francia uralom alatt élni, mint spanyol uralom alatt, mert azt remélték, hogy ott szabadabban és jogaik épességben tartásával élhetnek. És ime most a hugenották lemészárolva, királyi szóval biztosított jogok visszavonva.

Viszont a spanyol követ, don Diego de Zuniga, lelkendezően jelenti Fülöp spanyol királynak: Istennek hála, jóra fordultak a dolgok, csak erősítse is meg szívét a király, hogy úgy fejezhesse be, ahogy megkezdette. Költők, kik állandó fizetést húztak az udvartól, magasztaló verseket írtak az eseményekről, csúfolkodva említették a legyilkolt admirális nevét, a szobrászok érmeiket verték, a római San-Marco templomban gyönyörű külsőségek között mondtak hálát az Istennek, akinek

kegyessége a világot Szent Bertalan éjszakájával megajándékozta.

Tudor Erzsébet fájlalta az üldözéseket és gyilkosságokat, de még inkább azt, hogy IX. Károly, aki Calvin követőivel szemben türelmet fogadott, megszegte adott szavát. Alba herceg, II. Fülöp spanyol király németalföldi helytartója, azt írja a spanyol követnek Párisba: „Nagyon vártam levelét, hogy megtudjam, vajjon a lázadók büntetése, melyről ön nekem írt, folyik-e megfelelően tovább. Örömmel látom két utolsó leveléből, hogy az eretnekeket torkon ragadták“ Kérte a követet, hogy tolmácsolja a királynál szerencsekívánatait: „egy ilyen szent cselekedethez, amilyent egy igazi keresztény egyéniségtől valóban várt is az ember.“ II. Miksa, német császár, IX. Károly apósa, nem helyesli veje eljárását. Az ő birodalmában békén élnek együtt katolikusok és luteránusok, mért ne lehetne ez Franciaországban is így! „Igen rossz dolgot cselekedtek — mondja a francia követnek, — igen meggondolatlant, amit keservesen meg fognak bánni. Ilyen kegyetlenséget sem V. Károly, sem Ferdinánd idején nem követtek el.“

Az angol jelentés — Calendar of State papers 1572 — nem győzi a szörnyűséges események felsorolását; IX. Károly az angol királynő udvarában a *bloody*, véres melléknevet kapja. Az egyik párisi temetőben, egy aubépin bokor, mely délelőtt még száraz volt, délutánra dús virágba borult, ami kétségtelenül azt jelentette, hogy a francia királyság számára Szent Bertalan éjszakája hozta meg a virágzást. Németországban pamfletek jelentek meg, melyek Coligny admirálist és vértanú testvéreit dicsőítették, akik közül százan meg százan bár életüket menthették volna meg, nem tagadták meg Calvin igéit. Vasari IX. Károly cselekedetét dicsőítő festményekkel ékesíti a Vatikánban a Sala regia falait: csupa bölcsetség az arcokon, ahogy a király tanácsában a tömeggyilkolást elhatározzók, csupa hősiesség, ahogy végrehajtják.

A tudós Pierre Champion jóvoltából folytathatnám az idézeteket. „Gyönyörű cselekedet, Istennek tetsző“, mondja a kortárs. „Borzalmas kegyetlenség, Isten ellen való véték“, mondja ugyan csak a kortárs. Mert a kortárs mindig fején találja a szöveget: a legjobban fején találta Gui du Faur, seigneur de Pibrac, mondjuk francia igazságügyi miniszter, aki a francia parlamentben az eset tárgyalásakor kifejtette, hogy a hugenották idegen test a francia nemzet testében, nem élnek francia lelkiséget és szellemiséget, nem valósítanak meg francia erkölcsiséget. A francia nemzetnek elemi joga, nemcsak joga, hanem kötelessége is, hogy saját egyéniségét, nemzeti vonásait, jellemét, ősi erkölcsét, megőrizze, fejlessze, erősítse. És mindennek, ami ezt veszélyezteti, pusztulnia kell. „Comburentur“, mondotta volna Gui du Faur, ha a Szent-Bertalan-éjszaka ezzel a kérdéssel már alaposan nem végzett volna.

Három levél

I.

Kedves Uram,

Restelkedve írom e sorokat. Amikor írásukhoz fogtam, ép abban az órában vette át Henderson, Anglia berlini nagykövete, Hitler kancellár békefeltételeit és vitte azokat repülőgépen Londonba. Ha London azt mondja „nem”: háború. Tízmillió ember halálos ítélete s holnap már meg is kezdődik — ezer ágyúlövés jelzi, szirénák bűgják, bombák ordítják — az ítélet végrehajtása.

És én itt ülök és levelet írok Németh László új írásáról, — „Kisebbségben” — melyet egy orvos barátom, aki tudta, hogy most dolgozok Nárciszszusz című nagy munkám huszonnegyedik és befejező kötetén, izgató dokumentumként ajánlott figyelmembe. A *Kisebbségben*“-t, meg egy másikat, amelyiknek „*Ember és Szerep*” a címe. Figyelemmel és érdeklődéssel olvastam el ezeket az írásokat és a huszonnégy kötetnek néhány pótkötettel való megtoldását határoztam el, meg egy külön méltányoló episztolát a jeles tanul-

mányíróról, amikor szégyenkezve és csüggedten akadt meg a papíron a toll: hát szabad ez? lehetséges ez? Az angol kormány most tárgyalja Hitler üzenetét, talán már kész is az elusító válasz, az első bombavetőik talán már ott keringenek békés városok felett . . . szabad ilyenkor Németh László tanulmányáról elmélkedni? Hiába próbáltam megnyugtanni magamat, hogy a napóleoni háborúk tűzvészvilágánál Goethe osteológiai tanulmányokkal foglalkozott, hiába idéztem az Ady verssort: „Az élet él és élni akar.” hiába mondtam, hogy a „mélymagyar” Németh László az ő tanulmányának revelációit legalább oly fontosaknak ítéli, mint Hitler üzenetét, és ezt a szászszálgyertyaönérzetet respektálni illik . . . hiába, megnyugtanni nem tudtam magamat, félretoltam az írást.

Félretoltam az írást, ma ötödik napja, hogy feléje se nézek. Ez alatt az öt nap alatt, tudjuk, mi történt. Hallani lehetett — visszafojtott lélekzettel hallgattuk, a végzet lépéseinek közeledtét . . . ma már itt van egész tra-

gikus sötétségében. Kár minden szóért, a szavak elvesztették jelentőségüket, az emberek szavai, a költők szavai, az apostolok szavai... egyetlen igazság van: az ágyú, egyetlen magasság, a bombavető repülőgép. Most már csak hallgatni lehet. Tegyük fel, hogy Németh László írásai valóban olyan magasságosak, mint ő hirdeti és ő valóban olyan mélyen magyar, mint azt tanulmányában more geometrico bebizonyítja, tegyük fel, hogy úgy van, ahogy mondja, 1938-at valóban ő és néhány munkatársa művelték meg, hogy mi ebben a diésőség arra, ha száz esztendő lesz, sem eszmélek rá, igaz viszont, hogy nagyanyám Svoboda-lány, és a családja a Hruzákkal együtt vándorolt be Trguhováról s nyilván ez a leszármazási terheltség gátol az 1938. év mélymagyar jelentőségének felismerésében — kit érdekel ez ma, 1939. augusztus végének „különös nyáréjszakáján“ (ezt a szerencsétlen 1939-et miért nem vették Némethék kézbe, ha már az 1938-at olyan pompásan megcsinálták!), amikor „az iszonyúság a lelkekre kaján örömmel ráhajolt“, kit érdekel, hogy Németh László kit tüntet ki a mélymagyarság udvari tanácsosságával? Nem muszáj írni, nem is igen lehet, az étherhullámok állandóan a félrevert harangok zúgását hozzák, s ha már ír az ember, másolja le Móricz Zsigmond „Szegény emberek“ című megrázó novelláját, vagy Babits gyönyörű versét „Husvét előtt“ s dobálja szét repülőgépekről százmillió példányban a világon, vagy közöljön néhány oldalt Paul Voivenel naplójából, aki a nagyháborúban a francia hadsereg 67.-ik divíziójának orvosa volt és négy esztendőn át nap-nap után feljegyezte — „Voivenel, ön derék ember“ írta neki Francis Jammes — egyenesen és pontosan a háborús szenvedések láztábláját. Ezeket és ilyesmiket kellene ma közölni, kapukra kiszögezni, falakra ölnyi betűkkel pingálni, de nem arról szellemeskedni, hogy Németh László hogyan teremti a maga képére a mélymagyarokat s hogyan teremti képen — Kazinczytól Petőfiig és Petőfitől Babitsig a híg- és félmagyarokat — mert ez ma senkit a világon nem érdekel, lévén ez Németh Lászlónak a legislegszemélyesebb magánügye. Ezer érdekesebb írás van, Július Cézár *De bello gallico*ja is érdekesebb, Nagy Frigyes írásai,

Napóleon emlékezései, Clausewitz klasszikus könyve a háborúról, Graf von Schlieffen hadászati tanulmányai, Freiherr v. Bernhardi könyve: „*Vom heutigen Kriege*“, Freiherr v. Freitag Loringhoven könyve a hadisikerek előfeltételeiről, W. von Blume szenzációs írása a sztratégia tudományáról, Walther Malmsten Schering: „*Wehrphilosophie*“-ja, mind sokkal, de sokkal érdekesebb, mint Németh László könyve. Amely könyvekre azért hivatkozom, mert ott ékeskednek felvágatlanul a könyvespolcomon, meg azért, hogy ilyen díszes nevekre és komoly írásokra való hivatkozással legitimáljam hozzászólásomat a Németh-ügyhöz. Külön dolog ez a Walther Malmsten Schering ügy; ennek a filozófusnak a nevét azért említem, mert hogy Németh László Petőfit Tarras Sefcsenkóhoz meg Hvieczdoszlavhoz rokonítja, — hiszen tetszik ismerni Sefcsenkót meg Hvieczdoszlavot? — hadd mutassam meg, hogy én is tudok olyan nevet, melyért Németh Lászlónak a lexikont kell fellapoznia.

Szóval nem való, nem érdemes; Nagy Lajos *különvéleménye* olvasóinak be kell érniük azzal, ha Németh László tanulmányáról annyit mondok: unalmas és ízléstelen. Más, kevésbé tragikus időkben persze ezt az ítéletet meg is okolnám — nem is kellene egyebet tennem, mint egyszerűen leköszölni a *Kisebbségben* tanulmányt. (Az Ember és Szerep sokkal érdekesebb, abban kitűnő pletykák, mérges kiszólások vannak, mert ez a Németh László olyan igen mérges ember), de így, világégés közepette, elég, ha annyit mondok: unalmas és ízléstelen. Azt meg kell engedni, hogy Németh László nem szánta annak, semmiesetre sem szánta unalmasnak, s neki a legkellemetlenebb, ha a háború szenzációja elvonja az emberek figyelmét írásaitól. Milyen szenzációsnak is képzelte — Szekfü Gyula, hogy elámul, Szabó Dezső megpukkad az irígységtől! — ha kirukkol azzal a tézissel, hogy ami baj van a magyar glóbuszon —

— annak mind Kazinczy az okozója. Kazinczy a leghígbabb hígitó, a leghibbantabb hibbantó, a legrontóbb nyelvrontó, körötte ámitás, pusztítás, üresség; szerencse, hogy Németh László 1938-ra — rövid

száz év múlva — ezt a pusztulást áldott tereménységre tudta varázsolni. Rettentő dühös Kazinczyra és ez az apoplektikus mérgesség fel is oldja a kötelezettség alól, hogy Kazinczyról és vele való haragjának okairól valami mélymagyart mondjon. Én azonban pontosan meg tudom mondani az okát: Kazinczy Ferenc feleségét Török Sophie-nak hívták. Nem tetszik érteni? Török Sophienak, épenúgy, mint Babits Mihály feleségét. Lehet, hogy Németh László nem tudja, de én tudom és fel is világosíthatom őt afelől, hogy ez a Kazinczy ellen való mérges felvonulás Babits Mihálynak szól. Hogy mi baja volt Babits Mihállyal, vele volt-e baja vagy Török Sophie-val, azt nem tudom, de pontosan látom, hogy valami konfliktus ezen a ponton, valami feminin sértődöttség (mert sok asszonyos, sőt öregasszonyos vonás van ebben a Németh Lászlóban) örökre megszabta ennek az egyébként tehetséges ifjúnak fejlődési irányát. Minden írása azóta a megtorlás jegyében fogantatott, ami egyébként a pszichológus szemében ezeknek az írásoknak dokumentum — értéket ad.

De azt mondja Németh László, ha az, amit Kazinczyval műveltem, nem elég érdekes nektek, hát tudok én érdekesebbet is. Tud is. Petőfi Sándort úgy kiakobólítja a magyarságból, olyan mélymagyaros elszántsággal, hogy az ember a szemét dörzsöli: hát ez is lehetséges? Petőfi nem magyar? Németh László magyar? Hát érdemes akkor magyarnak lenni? Körülnyálazza ugyan Németh László Petőfit mindenféle szemforgató dícsérettel, hogy aztán annál döntőbben mondhasa ki a szentenciát, „Petőfit nem éreztük olyannak, akitől magyarságot lehet tanulni“. Ady olyan-
nak érezte, tanult is tőle, Arany János is, Illyés Gyula is, Németh László nem érzi olyannak, hozzápárosítja Petőfit Tarras Sefcsenkóhoz, Hviezdoszlavhoz, Vrescsik Pavlinról megfélemedezett, aki pedig különb Tarras Sefcsenkónál, — azután végleg átutalja Petőfit Tisóéknak. Ezzel aztán ki is játszotta a legutóbbi kártyáit, — amit ezentúl mond, nem érdekes.

Az értelme a tanulmánynak, ha egyáltalában van, a következő: Németh László megalapítja a mélymagyarok Mária-Terézia rendjét, megszabja azokat a feltételeket s

közli tanulmányában, melyek mellett magyar írókat a rend tagjai közé felvenni hajlandó. Legelsőbbben Németh Lászlót veszi fel; magához formálja, hozzákicsinyíti gyermekes el-
képzeléseihez Magyarországot, azután ünnepelesen odaáll, vén Márkus módjára talpa alá teszi s úgy esküszik a földre. Ő az első és igazán mélymagyar; rajta kívül még azok, akik feltétlenül elismerik az ő mély magyarságát. Ez a könyv értelme, semmi más. Amit Adyról mond, nem érték, amit Móriczról mond, nem érték (Schöpflin szebben, komolyabban, mélyebben írta meg.) Amit Szabó Dezsőről ír, nem érték. Szabó Dezsővel különben furcsán van Németh László, ami mélymagyar gondolat Németh Lászlóban van, az Szabó Dezső eszméinek harmadik tealeöntése. Isten ments azonban, hogy ezt a mélymagyar rend tagjai vagy akár a hímagyarok megtudják, úgy próbál írni Szabó Dezsőről, úgy dicséri, úgy szólja le, hogy tőle való függőségét senki észre ne vegye. Nem, ő mindent maga talál ki, ő magától lett a szellemi erők organizátora, Kert-Magyarország főkertésze, a harmadik Magyarország kiagyalója, mélyebb magyar, sőt egyetlen magányos mélymagyar, akinek Ady csak szállásosinálója volt. Ady Endre portréját addig-addig retusálta, míg megszólalásig hasonlít Németh Lászlóra. Ez a szerencséje Adynak, mert csak így jut a mélymagyarországhoz. (Rettentően vigyáz arra, hogy rá ne süthessék Szabó Dezső boldog ösiségét, gumikesztyűben forgatja meg Szabó Dezső műveit, nehogy az ujjlenyomatokat felfedezzék. Ravasz egy mélymagyar, mert viszont arra is nagyon tud vigyázni, hogy ezt az ő függetlenségi törekvését, alfaságát és omegaságát, Szabó Dezső semmiképpen se vegye észre, mert Szabó Dezső goromba ember. Csak úgy mellékesen jegyzem meg, hogy Szabó Dezső regénye, „Segítség“, amelyet Németh László oly nagyon lenéz, különb mint Németh Lászlónak Szabóéból sarjadt regénye: *Bűn*.)

Tudása igen tökéletes. Magyar szellemi élet, ez a Németh László szótárában a magyar irodalmat jelenti, hogy irodalmon kívül is van szellemi élet, azt nem tudja. Kemény Zsigmondról megállapítja, hogy ő nem igyekezett a politika első embere lenni, hanem

Deák Ferencet tolta oda. Ez tudatlanság. Ép-
úgy írhatná, hogy Németh László nem igye-
kezett a politika első embere lenni, holott ez
csak egy füttyentésébe került volna, hanem
Imrédy Bélát tolta oda. Amit Zilahy Károly
betegségéről mond, tudatlanság. Zilahy Ká-
roly nem foggyókérgyulladásban halt meg.
Tudatlanság, amit a pángermán mozgalom
eredetéről mond; valami obskurus tanulmány-
ban olvasott erről három mondatot, neki ez
elég: egy egész rendszert épít fel erre.

Nem folytatom, nem érdemes, háború
van. Arra kérem Nagy Lajos uram, közölje
ezeket a sorokat, az ilyen mérges embernek,
mint ez a Németh László, meg kell mutatni,
hogy más is tud mérges lenni. Rettentő mér-
ges vagyok. Szíves tisztelettel.

Balassi Menyhért
(Kurucles)

U. i. Azért nem olyan tehetségtelen ember
ez a Németh László, mint amilyennek ebből a
mérges írásomból látszik. Osvát Ernő keze
alatt írónyi író, sőt embernyi ember válhatott
volna belőle. Az Ember és szerep-ben megraj-
zolja egy fiatal költő, Marconnay Tibor por-
tréját. Kitűnő. Bohunczky Szefi irodalmi sza-
lónjának leírása kitűnő. Deák Ferenc portré-
ja igen jó. S szeretem benne, hogy Móricz
Zsigmondot oly nagyra tartja, de ebben aztán
pechje van, mert Babits is nagyra tartja. Ked-
ves Nagy Lajos, csináljon Németh Lászlóval
interjút!

Még egy utóirat. Most olvasom Babits
cikkét Németh László könyvéről. A Nyugat-
ban jelent meg, két folytatásban. Az elsőben
Babits még valami elvi alapról próbálja Né-
meth László tanulmányát bírálni. „Nagysza-
bású felkészültség, magas ambíció, a legszebb
munkákon nevelt színes és szellemes stílus
s halálos komolyságú magatartás“, olvassuk
Babits kritikájának első részében. A második-
ban azonban már elhagyta ez az áldott türe-
lem és magára parancsolt áltárgyilagosság,
„léha és szemérmetlen játék“, ezzel a megál-
lapítással tér napirendre Németh László ta-
nulmánya felett. Hát hiszen, ha napirendre
tért volna, egy szót sem szólnék. De Babits itt
nem áll meg, hanem felhasználja az alkalmat,
hogy megállapítsa, hogy ő maga nem „asszi-

milált“! Németh László elérte — s ez már si-
ker — hogy Babits Mihály, aki a Recitatív
kötetre hivatkozhat, meg a Nyugtalanság völ-
gyé-re, meg a Versenyt az esztendőkkal reme-
keire, művekre, melyeket minden nemzet iro-
dalma büszkeségei közé sorolna, azt mondja:
„nem vagyok asszimilált“. S aztán azt mond-
ja: „paraszti kultúra, vagy nemesi kultúra“.
Hogy az ördögbe hagyta beugratni magát Né-
meth Lászlóval ilyen nyilatkozatba, melyről,
ha nem is mondhatjuk, hogy „léha és szemér-
metlen“, de mindenesetre „játék“.

II.

„Elég volt“ — ezt írta cikke címéül Ma-
tolesy Mátyás képviselő úr. Nem tudom, ked-
ves Nagy Lajos uram, hogy mi az, amit a
képviselő úr ilyen nagyon megelégtelt, — ta-
lán tudnám, ha érdekelné, de hát Isten látja
lelkemet, nem érdekel — én azonban nagyon
megelégteltem azt a tökéletlen módot, ahogy a
képviselő úr gondolatait szavakban próbálja
kifejezni. „Ha gondolatainkat szavakba fejez-
zük ki, előáll a mondat“, hangoztatta egykor,
régén a Gálos-féle olvasókönyv. Nos hát ha
Matolesy Mátyás szavaiból és szófüzéseiből
próbálunk visszafelé következtetni gondola-
taira, akkor nagyon siralmas eredményhez
jutunk. S ha igaz az, amit Buffon mond, hogy
a stílus az ember, akkor Matolesy Mátyás
cikkeinek stílusából . . . furesa kép bontako-
zik ki. Tárgyilagosan be kell számolnunk ar-
ról, hogy Matolesy Mátyás nem így látja ön-
magát. „Éppen tíz éve, hogy teli tudásvágy-
gyal, szorgalommal Londonban dolgoztam. A
kontinens kicsiny országából mentem e világ-
hatalom középpontjában. Nem győztem a mére-
teket megszokni. A világgazdaság roppant
lűktetését éreztem s mohón igyekeztem min-
dent felszívni, mindent látni, mindenütt ott
lenni.“ Így kezdi, ilyen önérzetesen „Obstruk-
ció“ című cikkét, jövőző biográfusai számára
pontosan feljegyezvén azt is, hogy gyakran
sétált át „a London School for Economics tan-
termeiből vagy könyvtárából — látod olvasó,
milyen pontos ember, néha a tanteremből sé-
tált át, néha a könyvtárból! — a zajos Stran-
don, a Charing Cross előtt, a forgalmas Tra-
falgar Square-en át, a méltóságteljes White-
Hall fekete középületei között a parlament-

be. Londonban nem jártam, sem tudásvágygal, sem anélkül, de utánanéztem a Baedekerben: úgy van, ahogy Matolcsy Mátyás írja. Az ember lejön a London School for Economics tanterméből vagy könyvtárából a zajos Strandra, ott jobbra fordul s akkor a Charing Crossra ér . . . stb. stb. Így ment át tíz év előtt egy ifjú, teli tudásvágygal és szorgalommal s ez az ifjú ő vala. Szóval Matolcsy Mátyás másnak, nagyobbbnak, különbbnak látja önmagát, mint ahogy én látom őt stílusának tükréből. Mert hát mi az, hogy „nem győztem a méreteket megszokni?” És mi az, hogy „mindenesetre az angol parlament működése, rendje hosszú fejlődésen ment keresztül.” A „mindenesetre”-nek itt semmi értelme nincs; a „működés” nem mehet hosszú fejlődésen keresztül. És mi az, hogy „kezdünk odaajutni, hogy a magyar nép már nem bírja a kormány teljes tehetetlenségét”? Vagy bírja, vagy nem bírja, de „kezdünk odaajutni”, ennek semmi értelme nincsen. Vagy pedig: „nehéz védeni az életből vett igazságok mindent átütő erejét.” Talán csak Matolcsynak nehéz! „A történelem elől nem lehet kitérni”, „a kérdések legtöbbje, a legfontosabbjai ott meredeztek az ország közvéleménye előtt”, „az interpellációkra szükség van, mint ahogy a gépekre szelepeket szabályozó készülékeket szerelnek, úgy kell a törvényhozás mellett azok végrehajtásának ellenőrzése is”. „Azok”, melyek? Kik? Miknek az ellenőrzése? A gépeké, szalagoké, a törvényhozásé, a törvényké? (A legsúlyosabb, mikor felteszi magában, hogy szépíró lesz!) És így tovább, a legelviselhetetlenebb Lumpen-Jargonban — hogy Schopenhauer egy kedvelt kifejezésével éljek —; egyetlen ép mondat alig akad cikkében, ami gondolat akad, vacogva bújik meg a dolgozó kifejezések rongyfoszlányai-ban. Egy író barátom megpróbálta magyarra fordítani az egyik Matolcsy-cikket; órákig verítékezve dolgozott rajta s végül is kénytelen volt abbahagyni a munkát. Pedig milyen szép neve van ennek az ifjú politikusnak! Matolcsy Mátyás! És hogy tele van tudásvágygal, szorgalommal! Ahogy ő maga állítja.

Igaz tisztelettel:
Balassi Menyhért
(Kurucles.)

III.

Kedves Uram, igen tisztelt Különvélemény, miután még boldogult főiskolás koromban sikertelen és meglepő kísérleteket tettem, hogy csak egyszer is beszélhessek Önnel, néhány nappal ezelőtt Veres Péternél jártamkor megismer-tem lapját, ezt az igazán remek és újszerű vállalkozást. Mivel a lap címét úgy váltja, akár kígyó a bőré, a külsőt állandóan váltja, anélkül, hogy lényegileg és szellemileg ez bármiféle irányváltást jelentene; szóval miután magam sem tudom, hogy tisztelegem orgánumát, megelégszem a pusztán „különvélemény” megszólítással. S ezek után engedje meg, hogy rátérjek mondanivalómra: indítsa meg számomra lapját azonnal, illetőleg viszsza-menőleg s legyen szíves küldje meg az eddigi számokat. Azonkívül kérem, közölje velem az előfizetési árat is, mert seholsem találtam erre vonatkozó támpontot; gyanítom azonban, hogy öt pengő körül járhat, mivel egy szám ára negyven fillér.

S most még gyorsan, hogy miért is kerestem annyit Pesten, összejárva Café Bucsinzskyt és Budapest nagykávéházat; de sohasem tudtam megtalálni, mert: „az író úr éppen most ment el” vagy más változatban: „az író úr még nem jött be, bizonytalan, hogy ma egyáltalán bejön-e” — fuvalázta ékesszólással a pincér. Főbenjáró dolgot akartam elkövetni: a könyveit akartam megvenni. Nem resteltem megmondani, hogy írásai-ból csak a Nyugat által kiadottakat ismerem és ismertem; szerettem volna azonban a többi is, főleg a Leckét és a Kiskunhalom-ot is olvasni. Pestről azután elkerültem Szegedre s a tiszaparti metropolisban próbálkoztam könyvei megszerzésével — mondhatom sajnálatos eredménnyel. Miután Önt a szolid polgári és hívő keresztény üzletben úgysem találhattam meg, elmentem a választott nép egyik progresszív könyvárus példányához, ahol Nagy Lajos munkái után érdeklődtem. Ki az? — kérdezte a daliás szittyá, mire én: író. Igen? Mit ír? — enyhe dadogás részemről, hogy szépirodalmat, de eklektikus koponya, nem kizárólag belletrista; az irodalmi eszközökkel megírt szociológiának nálunk körülbelül ő a megteremtője. A bouquinista: kérem, az nem egy cikk, az nem kell ma, ne tessék ilyesmivel a drága idejét rabolni; tessék egy Bródy Lilit olvasni, vagy egy Vaszyt, vagy itt van egy szép Harsányi (bár ez egy konstruktív, egy gutgesinnt, de fogy), vagy itt a világsiker: a Halászó macska. Ezek a könyvek, ebben van szellem (ne mondjam esprit), ebben van egy írói véna (kár, hogy artéria hiányzik csupán). Mire én: hallatlan, hogy én kit is akartam megvenni, ezt a defetista, anarcho-szindikalista gonosz és rút magyart, éljen az Új Magazin, de volna szíves a fenébe elvinni összes irodalmi nimolistáit — s ezzel otthagytam megrö-

könyödött szépszavú és gajmóorrú irodalmár gentlemanünket.

Ez év tavaszán idekerültem Debrecenbe, csonka hazánk e kies gyarmatára s itt már meg sem próbálkoztam hogy Ön után érdeklődjem, mert gondolom, hogy Méliusz orth. kálvinista könyvcsárdánkban még andalítóbb és lesujtóbb választ nyertem vón.

Nem maradt más hátra, mint az ultima ratio: személyesen az íróhoz fordulni, aki azt hiszem, nem fogja zaklatásnak venni érdeklődésemet, nem fog különféle kedvező ajánlatokat tenni más érdemesebbekre, hanem, ha megvannak könyvei, úgy megküldi nekem. Kérem ezért, legyen szíves küldje meg összes könyveit a Nyugatnál megjelentek kivételével, s közölje egyúttal azt is, hogy mennyivel tartozom értük.

Még megengedjen, hogy egy személyes élményemet elmondhassam az irodalommal kapcsolatban: a soproni cégereiben (ahol ifjúságomat vesztegettem el) egyszer szörnyű vita támadt, hogy Zilahy Két fogoly-ában az egyik figura, gondolom a bankigazgató, piros vagy fehér rózsacsokrot küldet-e hölgyismerősének. Nosza egy példányt a regényből megkeríteni. Sehol semmi, végigkilincseltem az összes számbajöhető „intellektüel“-t;

a háborúság egyre fokozódott, az osztály piros- és fehértózsza pártra szakadt, akár az angolok, (egyébként regénybe vagy legalább is novellába illő téma) s a teljes összeomlás előtt felkerestem az intézet gazdasági hivatalának főnökét; háttha! Mint egy útonálló el is fogtam, amint békésen a parancsnoksági épület felé haladt; sebesen előadom a történeteket s kérdelem, nincs-e meg véletlenül a könyv. Melyik? — kérdi. A két fogoly — felelem mohón. Ja, az, várjunk csak — hm, hm (már gyöngyöztem az izgalomtól), igen, igen, (nem bírom); — ó, igen, hát az nincs meg, de a Fekete vőlegényeket megvettem.

A történelmi hűség kedvéért meg kell még jegyeznem, hogy a háborúság példátlan botrányral fejeződött be: a bankár csupán rózsacsokrot nyújtott át, egy pucér virághalmazt s egyik párt verhetette a másikhoz a hosszú út után mégis megszerzett könyvet.

De ezekután zárom is levelem, szíves válaszat és a lapot várva, a hibákért pedig újfent bocsánatot kérve, maradok tisztelője.

Idill, képes családi lapba

Budai kávéház kertjében sakkoztam egy este. Nem messze tőlem egy öregedő ember ült, belesüppedve az öblös nádszékbe. Régi ismerősöm. Valamikor, az ő számára kedvezőbb időkben, író volt, fogjuk rá legalább, egy kis firkából, mesélésből, de meg jó módú polgárok körül való alázatos keringésből, mint holmi modern udvari bohóc, eltengette az életét. Most már nyugalomba vonult: nem ír, nem dolgozik, talán a munkalehetőségét is elvesztette, most már csak kering, kissé szédülten, alázatoskodik, valahogy így hull le számára naponként egy-két pengő. Lehet, hogy még akad mit ennie, a ruhája azonban foszladozó, az egész külseje esett, az arca fáradt, talán lakása szűk, hisz' most is oly önmagában süllyedten ül a mélyöblű székben, a szemét lehunyva tartja, egy kicsit alszik, perenyi adagokban lopkodva magának az álmod.

Belép azután a kertbe egy nagytetű, még javakorbéli ember. Neki inkább kedveznek az idők, ő is író vagy mi, meg aztán szem-melláthatólag bírja még az életüzemet, az arca kerek, fiatalos, a melle feszül, apró szemé élénken hunyorog, közel és távolban szerrinte alles in Ordnung. Meglátja az összekuporodott, pislákoló kartársat. Hát . . . először is fölkel. Pontosabban, fölzavarja. Köszön tehát neki és dumába kezd vele. Ő beszél, a másik meg csak bólogat. Hogy van? — kérdezi, a feletet meg sem várja, mert nyomban azt adja elő, hogy *ő hogyan* van és csak ez a fontos. Hát ő jól van, nagyon jól. És végig nézi az emberronesot, fejétől a talpáig, no nem nagy munka. Ő, a nagytetű, most vette ki a szabadságát. Utazik. Elmondja tüzetesen az útiprogramját. Persze szabadjegy mindenhol. Lemegy Olaszországba, jár majd Veleccében, Milánóban, Turinban, Genovában, átmegegy a Rivierára, benéz Montecarlóba, egy kicsit rulettezik négy hét múlva indul vissza,

erre és arra, ezen és azon keresztül. Szép úgy-e? — teszi fel a kérdést végül.

És mindezt teliszájjal, csámesogva mondta el, köpködve a szavakat, közben enyhén racsolva s hunyorított szemmel kémlelve a hatást, ha nem is tudatosan, de tudattalanul várva, hogy az áldozat egyet-kettőt sóhajtson; jaj ne tovább! — nyögje, majd egy utolsót rúgjon és élettelenül forduljon ki a székből.

Az áldozat nem halt meg, él és gyötrődik tovább, de kisszórakozásnak így is megjárta az eset. A nagytetű ember, mint aki munkáját jól végezte, elsétál most már egy másik, jótávoli asztalhoz, vezényszavakkal követel pincért, majd étlapot.

Uccai párbeszéd

Férfi és nő megy az uccán, nyilván házaspár. Szembe velük egy kistermetű ember jön, köszön, fogadják a köszönését. A kistermetű ember egész lénye, a kiöltözöttsége, a testtartása, a járása, a kajla tekintete, az árkolt és dúlt arca valami olyan látvány, hogy az ilyen emberről, első látásra, mindenki azt érzi: nem valami bizalmat gerjesztő. Alig halad el ötlépésnyit, már beszélnek is róla:

A férfi: Ennek még a szeméből sem néz ki jó.

A nő: Pedig nem is rossz ember.

A férfi: Mi az, hogy nem is rossz ember? Talán hogy nem fojt meg kislányokat?

A nő: De komolyan, egészen jó ember.

A férfi: Honnan tudod? Mit értesz az alatt, hogy egészen jó?

A nő: Ez senkinek nem tesz rosszat, ha csak valami haszna nincs belőle!

Hadi sebészet

(emlék a nagy háborúból)

— Egy tudománynak használt a háború. A sebészetnek. A hadisebészet csodákat művel. Hátha még Amerika is megkezdí a harcot! Micsoda nagyszerű dolgokat fog akkor Carrel csinálni! Már is berendeztek neki egy hadikórházat. Tudja ön, ki az a Carrel?

— Hogyne, hogyne, az a tenorista.

— Ördögöt tenorista. Akit ön gondol, az Shaljamin és az különben is basszista. Carrel ellenben világhírű amerikai sebész. Egy külön intézetet létesített a számára Rockefeller... tudja ön, ki az a Rockefeller?

— Hogyne, hogyne, az elnök.

— Fenét elnök. Akit ön gondol, az Washington és az különben is már régen nem elnök, mert meghalt szegény. Rockefeller többszörös milliárdos... Szóval ez a Rockefeller egy intézetet állított föl Carrel használatára, ahol a csodálatos sebész szabadon kísérletezhet. Operál, vág, fűrészel, varr, nyúz, anyaga van bőven, minden eszköz rendelkezésére áll. Olyan műtéteket hajt végre embereken és állatokon, hogy az ember haja az égnek áll. Folytonossági hányokat az emberi test felületén állatbőrrel pótol. Megnyitja a mellkast, tüdő-, sőt szív-műtéteket végez. Levágott végtag helyébe odaforrasztja a másét. Egész gyomrokat vesz ki és beültet a helyükbe, természet, ökörgyomrot.

— Óriási szenzáció!

— Eh, ménkűt! Amit ön gondol, az a 140 kilós leány a ligetben, az az óriási szenzáció... Hát mondom, ez a Carrel már eddig is ilyen bravúrtikliket követett el a sebészet terén. Mi lesz még ezután! Nincs fantázia, amely azt ma elképzelné. A sebészet lesz a világ legfejlettebb tudománya. Művészet lesz, maga lesz a csoda, az emberi mindenhatóság. Én azt hiszem, rövidesen mindenre képes lesz a sebészet, legalább is Carrel, a világ első sebésze. Ha akarja, talán még a békét is meg tudja csinálni. Operatív.

— Hogyan tetszik mondani?

— Operatív! Mert nézze, ez a sok komisz, konok, tehetetlen diplomata csak a száját járatja. Nem tudnak semmit tenni. Sem Kerenszki, sem Painlevé, sem Lloyd George, sem a többi. Ezek csak akadályai a békének. Miattuk nincs béke. Új ember kell. Egy mindenható, egy überdiplomata. És ezt az überdiplomatát csak Carrel tudja előállítani sebészi úton.

— Nagyszerű. Tudniillik? . . .

— Fenét illik tudni. Amit maga gondol, az az, hogy ha valaki a másik tyúkszemére lép, annak pardont kell mondani. Ezt illik tudni... Ellenben Carrel például leoperálná a Kerenszki fejét és Lloyd Georgeét odavarná a helyébe. Kivenné a szívét és beiktatná a helyébe Poincaréét. Levágná a két lábát és odahegesztené a helyükbe a Sonninoét. Szépen kifűrészné a hátgerincét és beillesztené helyébe a Wilsonét... Így készen lenne az új, a még soha nem létezett ember, államférfi, az überdiplomata és azután...

— És azután? Hát azt hiszi ön, hogy az az új ember, ez az überdiplomata ezek után még élne?

— Nem. Régen hulla lenne.

— Hát akkor?

— Nos és ön talán azt hiszi, hogy ezek után a régi diplomaták, Kerenszki, Lloyd George, Poincaré, Sonnino, Wilson még élnének?

— Nem. Régen hullák lennének.

— Na látja! Mi más kellene még a békéhez?

Irta és felelős kiadó:

NAGY LAJOS

Budapest, VIII., Röck Szilárd ucca 16.

Radó István nyomdai műintézete, Hajós ucca 25.

12752